

«як один генерал проклятому гаду сім рубликів дав», тобто розкриває корисливий мотив зрадника.

Розкриття суб'єктивних ознак колабораційних кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки є важливим завданням органів кримінальної юстиції, адже з початком повномасштабної російської агресії проти України на розвиток військово-політичної ситуації в умовах воєнного стану в Україні очевидно впливає такий фактор, як недосягнення необхідного рівня національної консолідації громадян, що вимагає подолання, а отже кримінально-правова політика разом з усіма іншими можливими засобами повинна бути спрямована на зміцнення захисту основ національної безпеки України від проявів колабораційної діяльності.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України. Прийнятий 5 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Судова влада України. Річний звіт за 2022 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022.
3. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>.
4. Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 року № 7.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ОКРЕМИХ РЕЗУЛЬТАТІВ СОЦІОЛОГІЧНОГО ОПИТУВАННЯ «ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ЯКОЮ ВОНА Є І ЯКОЮ ЇЇ БУТИ?»¹

Рубащенко Микола Анатолійович,

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Приступаючи до дослідження колабораціонізму з юридичної точки зору в межах дослідницького проєкту «Колабораціонізм на тимча-

¹ Підготовлено та опубліковано за грантової підтримки Національного фонду досліджень України в рамках проєкту «Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях України: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій» (проєкт № 2021.01/0106). Зміст, висвітлений у цих тезах, може не співпадати з поглядами Національного фонду досліджень України.

сово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій» ми намагалися розглянути його максимально багатогранно, звісно в межах наших можливостей. Хоча це й не просто, адже це явище може знаходитися у фокусі уваги істориків, соціологів, політологів, психологів та багатьох інших дослідників. Та навіть у межах юридичної науки його можна розглядати не тільки крізь призму кримінального права, але й міжнародного, конституційного, адміністративного тощо. Для дослідження цього надскладного феномену, або за словами відомого дослідника Стенлі Гоффмана – «пекельно складного», потрібно використовувати максимально широкату палітру методів. Одним з них є метод соціологічного опитування, як основний соціологічний метод, за допомогою якого можна одержати інформацію, не завжди відображену в документальних джерелах чи доступну безпосередньому спостереженню.

Соціологічні опитування є методом збирання інформації за допомогою постановки запитань певній групі людей (респондентів), відібраних за певним принципом – так, щоби ця відібрана сукупність за основними параметрами репрезентувала генеральну сукупність – тобто ту спільноту, на яку надалі поширюватимуться висновки опитування [1, с. 7]. У нашому випадку такою групою було обрано правниче середовище: прокурори і прокурорки, судді, їх помічники і помічниці, адвокати і адвокатки, науковці, викладачі і викладачки.

Звичайно підвищений інтерес могло б викликати й проведення опитування серед військовослужбовців Збройних Сил України та інших формувань, серед пересічних громадян різної вікової категорії, зрештою й серед деокупованого населення або ж навіть серед самих колаборантів, напр., з метою встановлення мотиваційної картини, з'ясування обставин, які впливали на вибір колабораційної стратегії поведінки тощо. Переконалий, що такі дослідження ще будуть проведені. Однак поки наш фокус уваги зупинився на правничому (чи то експертному) середовищі.

Наразі методом анкетування було опитано 355 респондентів. Анкета отримувалась респондентами через посилання на Google-форму анонімно без фіксації даних, за допомогою яких можна ідентифікувати особу. Серед них найбільшу частину становлять судді та помічники (майже 50%), прокурори – 26%, науковці-правники і викладачі правничих дисциплін – 17% та адвокати – 8%. Принагідно висловлюємо подяку керівництву Тренінгового центру прокурорів та Національної школи суддів за сприяння у проведенні опитування серед відповідних категорій правників. Помітно вища частка прокурорів, суддів і помічників

суддів порівняно з іншими категоріями респондентів пов'язана з тим, що їх опитування було здійснено централізовано під час проведення заходів з підвищення кваліфікації. Опитування серед науково-викладацького складу та адвокатів було запущено через соціальні мережі та професійні чати. Ці категорії респондентів за своєю природою є більш вільними, не є службовими особами, не звикли до централізації, тож і кількість відповідей серед них виявилась значно меншою.

У ході опитування були зібрані певні демографічні дані про опитаних, зокрема посада, вік та стать, та задано 10 запитань стосовно проблематики відповідальності за колабораційну діяльність. Ці питання були сформульовані з огляду на існуючі теоретичні та практичні проблеми. У цій доповіді презентовано результати за кількома з цих питань.

1. Перше питання: *«Чи було доцільним доповнення КК України статтю 111-1 «Колабораційна діяльність» з огляду на наявність інших норм КК, якими охоплювалась співпраця з окупантом?»*. Поява цього питання пов'язана насамперед з вирішенням проблеми доцільності згаданої законодавчої новели. У 2016 р. у тезах доповіді мною відмічалось, що прояви колабораціонізму цілком охоплюються ст. 111 КК «Державна зрада» і висловлювалися сумніви щодо доповнення КК окремою статтею про колабораціонізм [4, с. 331]. Разом з тим, ще до появи ст. 111-1 у літературі були висловлені й протилежні погляди, зокрема В. Н. Кубальським та Є. О. Письменським [2, с. 355; 3, с. 56]. Результати опитування продемонстрували, що респонденти позитивно відповідають на це питання.

Відповіді	Респонденти	Респонденти (у %)
Так, однозначно	205	57,74
Радше так	105	29,58
Радше ні	36	10,14
Ні, однозначно	9	2,54

При цьому це стосується всіх опитаних категорій. Найвищий відсоток підтримки можна спостерігати серед прокурорів та суддів, дещо менший серед адвокатів та науковців. Відповідь «Однозначно так» надали майже 2/3 суддів і прокурорів. Натомість серед адвокатів та науковців цей показник значно менший – 40,1% та 38,6 % відповідно.

Відповіді	Прокуро- ри	Судді / помічники	Адвокати	Науковці / викладачі
Так, однозначно	65,2	64,1	40,1	38,6
Радше так	28,3	27,3	31,6	36,8
Радше ні	4,3	8,0	16,2	21,1
Ні, однозначно	2,2	0,6	12,1	3,5

Якщо порівняти між собою діаметрально протилежні за своїм значенням відповіді (а саме – «однозначно так» і «радше так» – з одного боку, і «однозначно ні» та «радше ні» – з другого боку), то можна спостерігати таку картину: майже 27 % представників наукової та адвокатської спільноти сукупно висловились негативно.

Категорії правників	Так, однозначно / Радше так	Ні, однозначно / Радше ні
Прокурори / судді	91,8%	8,2%
Науковці (виклада- чі) адвокати	73,0%	27,0%

Зауважу лише, що моя думка порівняно з 2016 р. дещо змінилась: я не відмовляюсь від своїх слів про те, що фактично всі прояви колаборації охоплювались і раніше ст. 111 КК, однак все ж уважаю доповнення КК ст. 111-1 слухним з огляду на переважно менш сувору відповідальність порівняно зі ст. 111 КК про державну зраду.

2. Друге питання: «Який зв'язок, на Вашу думку, повинна мати колабораційна діяльність з умовами окупації?». Картина відповідей на це питання може вразити дослідників, які спеціалізуються на проблематиці колабораціонізму. Адже для дослідників явища колабораціонізму загалом майже апріорною та безсумнівною є теза про те, що колабораціонізм невіддільний від міжнародно-правового режиму окупації. Можливо він не обов'язково має місце безпосередньо на тимчасово окупованих територіях, але він зонайменше повинен бути безпосередньо пов'язаним з умовами окупації. Натомість так уважають загалом лише 19% опитаних, а 71% наполягають на тому, що колабораційна діяльність повинна мати місце і поза умовами окупації.

Колабораційною має визнаватися діяльність:	Респонденти (у %)
ВИКЛЮЧНО в умовах окупації	20,5
ТАКОЖ І ПОЗА умовами окупації	74,4
Важко сказати / Інше	5,1

При цьому характерним є те, що позиція «також і поза умовами окупації» відображається в поглядах більшості кожної з опитаних груп (судді – 82%, прокурори – 80%, науковці – 56%, адвокати – 52%). Разом з тим, якщо знову вдатися до порівняння протилежних позицій за змістом із накладенням їх на відповідні категорії правників, то варто відмітити суттєву різницю. Прихильників визнання колабораційної діяльності такою, що вчиняється виключно в умовах окупації, значно більше серед науковців та адвокатів (в 3.5 рази).

Колабораційною має визнаватися діяльність: →	Виключно в умовах окупації	Також і поза умовами окупації	Важко сказати / Інше
Прокурори / судді	14,4%	81,5%	4,1%
Науковці (викладачі) / адвокати	40%	53%	7%

Розмірковуючи над такими, як видається неочікуваними результатами, можна припустити, що частина респондентів при відповіді на це питання брала за основу чинні положення ст. 111-1 КК, котрі передбачають, що окремі види колабораційної діяльності можуть учинятися й поза умовами окупації, зокрема, публічні заперечення та заклики з ч. 1 цієї статті.

3. Третє питання: «Хто має визнаватися суб'єктом колабораційної діяльності в разі внесення змін до КК України?». Відповіді на це питання також дисонують із, як убачалося, загальновизнаною позицією серед дослідників явища колабораціонізму: 34% респондентів вважають, що таким суб'єктом має бути тільки громадянин України, 31% – будь-яка фізична особа, за винятком громадян держави-агресора, і 30% бачать таким суб'єктом будь-яку фізичну особу. Тобто, загалом 61% вважають, що такими суб'єктами можуть бути не лише громадяни України, але й іноземці та особи без громадянства (за виключенням громадян країни-агресорки чи включно з ними).

Однак при більш детальному розгляді цих результатів потрібно звернути увагу на таке. Якщо аналізувати відповіді окремих категорій

респондентів, то біля 51% науковців/викладачів вважають, що таким суб'єктом має виступати саме громадянин України. Будучи прихильником цієї позиції, убачається, що науковці очевидно ясніше уявляють генетичний зв'язок між співпрацею на користь окупанта та громадянством тих, хто співпрацює. Не дарма ж прийнято вважати, що колабораціонізм має стигматизуючий ефект в аспекті зрадницької співпраці, а зрада у свою чергу може вчинитися лише підданим держави-суверена.

Суб'єктом колабораційної діяльності в разі внесення змін до КК України має визнаватися:	Прокурори	Судді / помічники	Адвокати	Науковці / викладачі
Тільки громадянин України	25,0	34,9	28,0	50,9
Будь-яка фізична особа, крім громадян держави окупанта	37,0	28,6	28,0	31,6
Будь-яка фізична особа	33,7	34,9	32,0	12,3
Інше	4,3	1,7	12,0	5,3

Якщо ж виділити серед науковців/викладачів тих, що здобули науковий ступінь зі спеціальності «Кримінальне право; кримінально-виконавче право і кримінологія» чи викладають (викладали) кримінальне право, то серед них кількість прихильників визнання суб'єктом колабораційної діяльності виключно громадянина України є відчутно вищою (64%).

Убачається, що бачення суб'єктом колабораційної діяльності ширшого кола осіб, а не лише громадян України, пов'язане із запитом суспільства на покарання тих осіб, які не є громадянами України, однак які надають істотну допомогу окупанту, у т.ч. й громадян держави-агресора, які часто займають важливі адміністративні посади на окупованих територіях. З цього приводу в 2016 р. мною вже обґрунтовувалась необхідність звернення уваги законодавцем на те, що на відміну від дій громадян України, які й так охоплювалися ст. 111 КК, існувала потреба в криміналізації таких самих дій інших осіб, що сприяють агресору в його незаконній окупації [4, с. 331]. У цьому аспекті видається слушною пропонування розробниками проекту нового КК стаття про окупаційну діяльність (ст. 9.1.9), яка виокремлюється поряд зі статтею про колабораційну діяльність (ст. 9.1.8) і передбачає відповідальність за практично ті ж самі дії, проте вчинені не громадянином України [5].

4. Четверте питання: «Як повинна каратися співпраця з агресором/окупантом на окупованих територіях порівняно зі співпрацею на неокупованих територіях?». На це питання майже 35% респондентів надали відповідь – «так само/однаково». Менш суворо загалом розглядають караність колабораційної діяльності, вчиненої на окупованих територіях, загалом біля 37% опитаних. Водночас 28% респондентів убачають її караність загалом більш суворою.

	Однозначно менш суворо	Радше менш суворо	Радше більш суворо	Однозначно більш суворо	Так само (однаково)
Респонденти	10,7%	26,5%	10,7%	17,5%	34,6%

Разом з тим, застосовуючи порівняння протилежних позицій між двома протилежними групами респондентів, можна побачити таку цікаву картину: серед прокурорів і суддів позиції загалом відносно рівні, хоча дещо вищою є кількість тих, хто вбачає караність однаковою. Натомість серед науковців та адвокатів явно превалює позиція про однозначну чи радше менш суворо відповідальність (62,5%).

Караність співпраці на окупованих територіях порівняно зі співпрацею на неокупованих територіях →	Однозначно чи радше менш суворо	Так само/однаково	Однозначно чи радше більш суворо
Прокурори / судді	28,5%	42,2%	29,3%
Науковці / викладачі / адвокати	62,5%	17,0%	20,5%

5. П'яте питання: «Чи згодні Ви з тезою, що населення на окупованих територіях, як правило, вимушене контактувати (вступати у відносини) з окупантом?». Відповіді на це питання дивним чином контрастують з відповідями на попереднє. Останні показали – загалом 63% респондентів вказали на те, що співпраця на окупованих територіях має каратися так само або більш суворо порівняно зі співпрацею на неокупованих територіях. Але водночас, як показує аналіз відповідей на п'яте питання, 82% опитаних погоджуються з тим, що населення на окупованих територіях, як правило, вимушене вступати у відносини з окупантом (48 % «радше так» і 33 % «однозначно так»). У цьому зв'язку виникає логічне запитання, якщо контакти на окупованій території переважно є вимушеними, а для співпраці на неокупованій тери-

торії очевидно вимушеність характерною не є, то чому ж співпраця на окупованій території має каратися так само чи більш суворо? Можна припустити, що цей дисонанс показує розрив між етичною (моральною і емоційною) та юридичною (експертною) сторонами оцінки. Розуміючи в цілому вимушений характер взаємодії населення з окупантом, що так чи інакше має привілейовано впливати на відповідальність, респонденти емоційно не наважуються визнати пом'якшення караності співпраці в умовах окупації порівняно зі співпрацею поза такими умовами. Додатковим чинником, що спричиняє такий дисонанс, може бути також і те, що співпраця на окупованих територіях не завжди пов'язана з небезпекою висловлення лояльності до України, не рідко вона є результатом вільного вибору, зробленого особами, котрі були прихильниками «руського міра» ще до окупації.

Такими є попередні та окремі результати проведеного соціологічного опитування. Більш детальний аналіз на основі остаточних результатів дослідження буде відображено в подальших публікаціях.

Список використаної літератури

1. Бекешкіна І. Види і типи соціологічних досліджень (с. 7-11) / Опитування громадської думки. Як правильно розуміти та інтерпретувати соціологічні дані: посібник для журналістів. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. Київ. 2020. 110 с. URL: <https://dif.org.ua/article/opituvannya-gromadskoi-dumki-posibnik-dlya-zhurnalistiv-2020>.

2. Кубальський В.Н. Проблеми кримінально-правової протидії колабораційній діяльності. Правова держава. 2019. Вип. 30. С. 353-360.

3. Письменський Є.О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис. Северодонець: Румянцева Г. В., 2020. 120 с.

4. Рубашенко М.А. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм за чинним КК України. Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 12-13 жовт. 2016 р.). Харків: Право, 2016. С. 328-331.

5. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України станом на 14.09.2023. Реформування кримінального законодавства України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.

DOI: 10.32782/06092023

УДК 343; 344

Редакційна колегія:

М.А. Рубащенко, Н.В. Шульженко, І.В. Яковюк,

О.В. Зайцев, С.О. Харитонов

Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій: матеріали наук.-практ. кругл. столу, м. Харків, 6 жовт. 2023 р. Одеса : Олді+, 2023. 150 с. DOI: 10.32782/06092023

ISBN 978-966-289-767-8

У збірнику подані матеріали науково-практичного круглого столу за темою: «Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій». Це видання висвітлює наукову дискусію щодо сучасних теоретичних та практичних проблем, що виникають у зв'язку з поширенням явища колабораціонізму на тимчасово окупованих територіях України.

Видання розраховане на науковців, викладачів кримінально-правових дисциплін, студентів, практичних працівників, а також читачів, які цікавляться означеною темою.

УДК 343; 344

Підготовлено до друку та видано за грантової підтримки Національного фонду досліджень України в рамках проекту «Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій».

Матеріали надруковані в авторській редакції. Зміст, висвітлений в тезах наукових доповідей та повідомлень, може не співпадати з поглядами оргкомітету круглого столу та Національного фонду досліджень України і є виключною відповідальністю їх авторів.

ISBN978-966-289-767-8

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2023

© Громадське об'єднання «Всеукраїнська асоціація кримінального права», 2023

© Національний фонд досліджень України, 2023